

Metafra, ficziun e realitad : enzacons patratgs en connex cun il raquent "Il scussal" da Vic Hendry

Autor(en): **Giger, Felix / Hendry, Vic**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **100 (1987)**

PDF erstellt am: **11.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-235202>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Metafra, ficziun e realitad

*Enzacons patratgs en connex cun il raquent
«Il scussal» da Vic Hendry*

da Felix Giger

Ils tratgs fundamentals dil stil che Vic HENDRY ha sviluppau oravontut en sias historias cuortas dils davos diesch onns san ins circumscriver sco suonda:

- *obsessiun* dalla metafra, q.v.d. mischeida permanenta dallas categorias dil real
- *persunalisaziun* dil mund material (nunvivent)
- *depersunalisaziun* dil mund human e vivent
- *decumposiziun* dils objects e dallas persunas en lur elements, autonomisaziun ed automatisaziun da quels
- *distaccada* dall'acziun naven dil pertader human e *projecziun* digl agent e sia funcziun sin in instrument (tgierp, membra, objects etc.)
- *projecziun* dalla veta sentimentala dallas persunas e dall'istanza morala e responsabla sin in object
- *ruttadira* cuntinuada dalla comunicaziun concreta e raziunala

Quels tratgs sebasan per la pli gronda part sin proceders da metaforisaziun. Sch'il text litterar ei il resultat d'in process creativ denter realitad ed imaginaziun, mund real e mund imaginau, lu astga il lectur era dumandar, en tgei relaziun che quels dus munds stettien in cun l'auter el text. Igl ei buca il davos la damonda davart il grad ed il character dalla metaforisaziun en in text litterar.

La metafra ei da cattar leu nua ch'igl autur cumbinescha elements linguistics buca cumbinabels sil plaun dalla significaziun reala. Il criteri dalla *incongruenza* (e buca quel dallá *analogia*) ei in dils megliers indezis per fastisar la metafra. La teoria che Georges LÜDI ha sviluppau en siu cudesch: *Die Metapher als Funktion der Aktualisierung* (Bern 1973) furnescha

criteris linguistics fetg clars per distinguer las differentas classas d'incongruenza en in text. Enzacontas dallas pli impurtontas ed era dallas pli frequentas els texts da Hendry ein las cumbinaziuns sintagmaticas

dil *vivent* cul *nunvivent* e viceversa
digl *animalic* cul *human* e viceversa
dil *vegetal* cul *human* e viceversa
dil *human* cul *nunvivent* e viceversa.

Neu dalla structura grammaticala san ins distinguer la metafra dil substantiv e digl adjectiv (metafra nominala) e la metafra dil verb (metafra verbala).

Els texts da HENDRY entaupan ins ton sco tut ils tips da metafra che LÜDI distingua, mo il tip il pli frequent ei senza dubi la metafra dil verb en direcziun dalla *persunalisaziun* resp. dalla *depersonalisaziun*. Enzacons exempels pon illustrar quei fatg (text cursiv = metafra).

Meins da mars

«La *ferdaglia tutsavieivla* ei *vegnida metta*. Avon ton sco nuot veva l'*aurasut* che *mava si sias fluridas*. E *mirava* cun *egls grittentai* en dallas fessas dils clavazeuls. Per *dar agra* als *gats* ch'ei vegni caulds ed han dau is per las treglias. Lur *clom* insistent *ha* sussentau las bagordas e *catschau* ellas ord las combras da durmir. Denter ils *bests nius dil parc* ein ils *plaid*s *sefatgs*. Ella furia ei il *vent daus giu*. Suenter ver *griu ora la bucca* siper ils mugrins. Allas rivas dil flum *schai el en costas davos noda e maguna*.

Il clar da glina semanifestescha ellas *tshuttas* dalla salischina che *san buca decider las damondas*. La *glisch* ei faleina e fatta sco sche l'ampia gronda fuss dada ella honta da latg. La *colur* calamandrina dil *tschiel car-mala* ils *pégns giud las teissas*. Ussa *van els per las vias* e fan *star mal* il *tschiel* e las *steilas*.»

(Batterdegls 51)

Dallas tredisch construcziuns dall'entschatta da quei raquent ein du-disch metaforisadas ina u pliras gadas. Finadina va en direcziun dalla *persunalisaziun*. In auter exempel:

La culana

«*Ellas ein vegnidas en surdina cun scalfins dad aur, ellas, las flurs piertg. Cura ch'il suleagl tenda ses radis sur ils frusts, arvan ellas lur barcuns toccadem. La manutta bogna il petgen ellas larmas da rugada ed ellas streban las cumas melnas melnas sco aur spir. Flurs ein pil solit suttapostas al sefittem. Il temps ch'ellas impundan porta in bien tscheins. En ton sco nuot arrivan ils tavauns; els vegnan a termagl e spluntan pil paun.*»

(Batterdegls 27)

Quellas siat construcziuns all'entschatta dalla «*Culana*» ein tuttas metaforisadas. La metaforisaziun ei aunc pli exprimida: ella sa cumpigliar tut las parts dalla construcziun: «*La manutta bogna il petgen ellas larmas da rugada ed ellas streban las cumas melnas melnas sco aur spir.*» Era cheu vegn il mund material qualifcaus cun categorias dil human. Sche nus duman-dein, tgei ch'ei atgnamein il cuntegn concret, la schinumnada «fabla» da quels dus passadis, ei la risposta pli cumplicada che quei ch'ella semeglia. Mettein nus sin gliesta tut ils elements che cumponan in mund real d'ina vart ed ils elements metaforics da l'otra vart, obtenin nus duas pendas da text ualti malulivas. La gronda part dall'investiziun verbala, q.v.d. creativa, schai en la penda metaforica. En la penda dil real ei l'informa-ziun fetg magra. Egl emprem cass vegn ins da construir, pli mal che bein, il maletg d'in di da mars, probabel plitost tievi e senza vent. Mo jeu hai breigias da scarplir exactamein la realiad che pudess sezuppar davos las metafras sequentas: «*La ferdaglia tutsavievla ei vegnida metta*»; «*Avon ton sco nuot veva l'aurasut che mava si sias fluridas*», ni «*Denter ils bests nius dil parc ein ils plaid sefatgs*».

Quellas construcziuns paran buca d'esser cheu en emprema lingia per dessignar in di da mars. La damonda suenter il cuntegn real serevela cheu sco inadeguata. Ella reflecta buca la preoccupaziun digl autur.

Il medem vala per igl exempel ord la «*Culana*». Nus vegnin da se-perschuader ch'igl autur vul descriver in di da suleagl, in prau cun flurs-piertg e tavauns. Quei para d'esser ils treis fils digl urdiment concret, els quals s'entretschan ils fils transversals dil tissom metaforic. E quels vesan ora aschia: giuvnas (probabel purschalas!) cun scalfins dad aur e bellezza cumas melnas impundan in tempsun («*che purtass in bien tscheins*») per se-fittar e spitgar tochen ch'il tavaun (q.v.d. ils giuvens) vegnan a termagl. Il tissom metaforic ha era cheu sco egl emprem exempel la colur dil hu-

man, dil persunalisau. Il text enfilau vul dar d'entellir ch'ei detti ina rela-ziun da parentella denter flurs-piertg e tavauns sco denter giuvnas che se-fettan e giuvens che vegnan a termagl. Nus stein cheu davon la patarla banala d'ina metafra tradiziunala. Mo quei ei atgnamein buca la scoperta che nus levan far. Pli interessant fuss ei da saver, tgei funcziuns che quel-las metafras han, tgeinin ch'ei propi il messadi poetic da quellas ordeifer igl avis alla analogia tradiziunala.

Il mund vegetal e material vegn humanisau cun insistenza en las ovras da Vic HENDRY. Eis ei arbitrari da concluder da quella humani-saziun permanenta ch'il mund material cumporti l'articulaziun da reali-tads che vegnan schiglioc buca cumpurtadas en in auter connex? Sch'il tissom metaforic porta la marca dil human, e quei quasi exclusivamein, astgan ins supponer che ses fils corrispundien a realitads humanas inter-nas, silmeins sco hipotesa da lectura. Quella hipotesa vesa ora aschia: *La metaforisaziun lubescha agl autur d'articular problems ch'el less buca articular el context, el qual els existan realmein.*

Partend dalla colur claramain erotisonta dil passadi citau ord la «*Cu-lana*» less jeu pretender che la sensualitad e ses conflicts seigien ina reali-tad, denter autras, che astgi buca vegnir articulada el context, el qual ella exista, e cul lungatg concret appropriau. Quei ei relativamein sempel da cumprovar els texts «*Il quart plaun*» (Passidas 9), «*Cabina tschun*» (Batter-degls 14) ed en tschuppels passadis en biars auters raquens, mo oravon-tut da maniera fetg subtila el «*Scussal*» (Batterdegls 64):

Il scussal

- 1 Negin'olma da carstgaun ha viu ch'ella ha muentau ils umbrivals.
- 2 E sche zatgi vess fatg persenn!
- 3 En mintga cass vess negin schau dar el tgau da dumandar ella pertgei.
- 4 Dumandar ei in act da humilitonza.
- 5 Neu dalla via vegnan il reflex e la rueida viers la rudiala, la rudiala dalla fi-niastra ch'ei miez aviarta.
- 6 Enina *dat la canera afuns* e la *glisch affectuada* sema en dall'orva e *tucca* il scussal vid la guota.
- 7 La *clarezia stinada targlina* ed *ei sin duas da prender silla corna* la teila da quaders.
- 8 Quels *quaders* blaus ed ils alvs trits e sblihi pendan *lassiamein* vid la guota.
- 9 Ella sezza, la casarina, ha dau en la guota amiez il lenn.
- 10 Il tgau dalla guota fa ruina
- 11 Il *péz* denton ei *secavaus cun fervur* ella fibra.
- 12 La *fibra* ei siu *tegn*.

- 13 Il *scussal* da quaders vid la guota *ei sia empermischun*.
- 14 Enstagl dalla *clamada*.
- 15 Ch'ella ha *pendiu* avoncaduras *sin clavella*.
- 16 Sora da malsaus fuva bi – ed ils pazients savevan grau.
- 17 Ha dau memia bia suren, ella.
- 18 Uss ch'il scussal penda danovamein encunter la preit ei *la clarezia* dil reflex neu dalla via *ida per siu fatg*.
- 19 Mo ual in amen ei *la glisch* schavda simada en da finiastra.
- 20 E buca per *vegnir a termagl*.
- 21 Schebi ch'*ils res* dil scussal decoltau e *las mongias* reviueltas *ein stai allerts*.
- 22 Ed ella veva aposta priu si il scussal.
- 23 Per lidinuot.
- 24 Ils quadrels dalla teila ein sblihi ed ils urs sespiars e la guota vid la preit fa ruina.
- 25 Anetgarnein ei *la glisch* puspei *sefatga ord ils peis* – ual sco ils affons suenter la tschavera.
- 26 Ses affons ch'ei blut narrs per las sentupadas e metschan scochemai or dad esch e . . . *termaglian cul fiug*.
- 27 Ed il termagl cul fiug ha onz pli bia tila ch'ina mantunada vischala tschuffa sil plat dalla meisa.
- 28 Ella e siu scussal da quadrels.
- 29 El ei vegnius muoschs e penda sco in stratsch vid la guota che fa ruina.
- 30 Gnanc ella sezza ha fatg stem che la fiviala dalla tschenta ei dada naven.
- 31 Igl ei meglier ch'ella ei curdada naven, quella fiviala da mesch mes-chin.
- 32 In nuv tegn pli ferm entuorn veta, enaquella ch'ella semetta mintgamai giudem la meisa.
- 33 Il *tegn* dalla tschenta ha cuoz.
- 34 Ed igl ei d'engrau ch'el ha cuoz e *cuarcla* suren aunc las *maclas che sepatrunan* dalla teila.
- 35 Quellas *maclas* che *sezuppan* tuttavia buca adina ellas fauldas e che *lessen* meinsvart *tschintschar dad ault*.
- 36 *Maclas* – *sias cazzolas* – las sulettas.
- 37 Quellas ch'ei vanzadas dils *siemis* *dad iva e ruaneida*.
- 38 Ils muments malguess che *las maclas siemian* sedosta la femna vehementamein.
- 39 Ella sa buca pender semplamein il scussal sin clavella ed ir per siu fatg.
- 40 Autras tilan è pil tempel en, insistan las vuschs.
- 41 Sa tgei che siu *scussal* decoltau e da mongia liunga e cul nuv ella tschenta *schess?*
- 42 *El schess* da serrar aunc pli stagn il nuv entuorn veta, sinaquei ch'il *cor detti buca ord il tact*.

Dallas 42 construcziuns da quei text ein circa la mesadad metaforisadas. La metaforisaziun va era cheu preponderontamein en la direcziun dalla viventaziun e humanisaziun dil mund material. La constataziun che la femna sezza, la persuna apparentamein centrala dil raquent, exprima quasi negins sentiments ei buca pli ch'in ton surprudenta. Quella func-

ziun ha il scussal surpriu. Igl ei buca giud via da dir ch'il scussal seigi la persuna principala, il scussal decoltau cun sias mongias e ses res che «*ein stai allerts*» (21), cun las maclas che «*sepatrunan dalla teila*» (34) e che «*lesen meinsvart tshintschar dad ault*» (35), che siemian «*siemis d'iva e ruaneida*» (37), caussas dallas qualas la femna sto sedustar «*vehementamein*» (38), quei scussal che daventa en las duas davosas construcziuns ina istanza morala che dat generusamein cussegls (41, 42).

La femna ha buca mo quasi negins sentiments, ella piarda in summa sias qualitads d'individì e semuossa mo en sias funcziuns socialas: sco casarina (9), sora da malsauns che ha pendiu sia clamada avoncaduras sin clavella (14-16), mumma d'enzacons affons (25, 26). Per il rest ha ella buca num, sco tontas autras persunas els raquens da Vic HENDRY, nua ch'ils pronomi persunals *el, ella* ni ils appellativs generalis *igl um, la femna* stattan paginas alla liunga ed engrevegian beinsavens l'identificaziun exacta dallas persunas.

El «*Scussal*» vegn la persuna plidentada nov gadas cun *ella*, inagada cun *casarina* ed inagada cun *femna*. Quella depersunalisaziun ei cheu relativamein restenschida. Ei dat passadis els raquens da HENDRY nua che las parts dil tgierp d'ina persuna daventan autonomas, las persunas sezzas materia manischabla dalla membra desintegrada. La veta sentimentala dalla femna en nies raquent ei extremamein rudimentara. In sulet sentiment san ins attribuir directamein ad ella: Il basegns da «*pender semplamein il scussal sin clavella ed ir per siu fatg*» (39), da trer «*pil tempel en*» ed ir (40), lu indirectamein il sentiment da grevadetgna nunarticulada che schai sigl entir text. Persuenter patratga, senta e plaida il scussal! Quei vul dir ch'il scussal surprindi evidentamein era cheu da plidentar quei che la femna sezza vul buca exprimer.

A pèr cun la *depersunalisaziun* dil carstgaun va la *persunalisaziun* dil mund material. Quellas duas caussas stattan en ina relaziun da stretga dependenza. A mesira che la persuna piarda sia autonomia, siu center ni cun auters plaidis sia olma, gudogna il mund material en independenza e «*persunalitad*». Co quella procedura funcziunescha en in text, san ins illustrar culs dus exempels suandonts che muossan fetg bein, co ils objects vegnan decumponi en lur parts e co quellas vegnan autonomisadas e daventan sezzas purtadras dall'acziun:

Exempel 1:

6	... il	scussal	vid la	guota.
7	...	teila da	quaders.	
8		Quels	quaders...	vid la
9				guota.
10				... la
11				guota amiez il
12				lenn.
13	Il	scussal da quaders	Il	tgau...
			Il	péz...
				ella
				fibra.
				La
				fibra ei siu
				tegn.
				ei sia
				empermischun.

Exempel 2:

21	... ils	res...	e las	mongias	ein	stai	allerts
24	ils	quadrels...		ils	urs		
30	... la	fiviala	dalla	tschenta			
32	In	nuv	tegn...				
33		Il	tegn	dalla	tschenta	ha	cuoz.
34		(il	tègn)		cuarcla...	las	
34	maclas	che		sepatrunan	dalla	teila.	
35		che		sezuppan	ellas	fauldas	
		che	lessen	tschintschar	dad	ault	
36	maclas	-		cazzolas			
37		...	vanzadas	dils	siemis		
38	maclas			siemian			
41	Sa	tgei	ch'il	scussal	decoltau		
		e	da	mongia	liunga		
		e	cul	nuv	ella		
				tschenta			
							schess?

La penda dil text concret tonscha era cheu, sco els dus passadis citai all'entschatta, buca per far ina «fabla». Ella ei mo teila da funs, sin la quala la penda metaforica vegn projectada, sco quei ch'il scribent exprima sez en siu artechel «Miu truc d'uaffens» (Lit. 5, 46): «Ton ch'jeu vai priu sut il libroc ora mia particla e projectau ella viaden en las persunas ed en las caussas ch'ei ein meinsvart in.»

Pia porta la penda metaforica las informaziuns che espriman il conflict central, e leu ha la lectura da seconcentrar. Sriver ei en quei cass: Cattar la teila da funs adeguata che lubescha da projectar ils conflicts sentimentals, senza stuer numnar els per lur agen num!

En quei cass ston ins leger il text anavos, q.v.d. la metaforisaziun che va en ina emprema lectura dil nunvivent e material al vivent e human, va effectivamein el senn cuntrari: nus stein davon la materialisaziun dil conflict abstract. Quei vegn dil reminent signalisau en la construcziun subsumonta: «*Il scussal da quaders vid la guota ei sia empermischun.*» Il scussal ei pia, sche nus prendein la construcziun «à la lettre», en sesez nuot auter che la materialisaziun d'in abstract. Sche quei ei aschia, ei igl entir plaun concret dil raquent atgnamein il plaun metaforic: ils umbrivals, il reflex dalla glisch e la rueida dalla via, il scussal cun ses res, sias mongias, ses quaders, la tschenta cun la fiviala, il nuv, las maclas ein mo metafras per ina realitad psichica. La ficziun secatta gest leu nua ch'ins suppona la realitad e la realitad nua ch'ins suppona la fantasia.

Ussa vegn la damonda: tgeinina ei lu la realitad interna che la femna sezza vul buca articular, il conflict sentimental che vegn projectaus els objects concrets e lur parts? Las allusiuns alla sensualitad pon esser subtilas e zuppadas el text, mo surveser ch'ellas ein presentas san ins buca: en la glisch che «*vegn a termagl*» (20) – sco il tavaun tier las flurs-piertg –, el scussal «*decoltau*» (21), els affons che ein «*blut narrs per las sentupadas*» e «*termaglian cul fiug*» (26) – ina metafra tradiziunala fetg transparenta –, e lu senza dubi els «*siemis d'iva e ruaneida*» (37), dals quals la femna sto «*sedustar vebementamein*» (38). Mo in lungatg clar ed entelgeivel plaidan apparentamein era ils objects e lur parts buca.

Cun volver la lectura en direcziun «materialisaziun d'in conflict affectiv» entscheivan ils objects e lur parts, che plidavan in lungatg schifrau, tuttenina a plidar in lungatg dètg capeivel. La glisch per exempel cun ses attributs humans: ella «*tucca*» il scussal (6), «*targlina ed ei sin duas da prender silla corna*» la teila da quaders (7), vegn e «*va per siu fatg*» (18) senza propri «*vegnir a termagl*» (20). Las allusiuns alla sensualitad ein transparentas. La *glisch*, il *termagliar cul fiug*, las *maclas* sil scussal, ch'ei las «*cazzolas*», ed ils *siemis* dalla dunna ein metafras che neschan dil medem funs erotic.

Tgei ei il scussal sez, la persuna principala, sil plaun dalla realitad interna? Nus havein gia viu ch'el ei ina «*empermischun*», in abstract, malgrad ch'ins schess tschadilà, per ex. en construcziun 21, ch'el seigi simbol per

la femna sezza. (Quei che sto buca esser ina cuntradicziun, essend ch'ei setracta d'in scussal incarnau.) Las davosas construcziuns dil raquent dian ch'el seigi ina istanza morala. E sche nus legin da manedel las construcziuns 6-13, 32-33 e la davosa (42) e cumbinein ils abstracts in cun l'auter, resulta la constataziun ch'il scussal ei ina istanza morala che empermetta in tegn, ch'impedescha ch'il cor detti «*ord il tact*»! Ni cun agens plaids: il *corset moral internalisau ed incarnau dalla femna!*

Quei corset moral di alla femna da suprimar ils «*siemis d'iva e ruaneida*», da zuppentar las «*maclas*» che siemian caussas ch'ins astga buca semiar, cun auters plaids da suprimar la sensualitad. Igl ei interessant da constatar che la sensualitad vegn messa a pèr cun «*maculaziun*».

Secapescha ch'in corset moral sa esser mo lu attractiv, sch'el empermetta enzatgei! L'empermischun ei il tegn intern, e davos quella l'empermischun da mintga morala: la *ventira*. Mo quella ei evidentamein buca s'accumplida, schiglioc sentess la femna buca il basegns da «*pender semplamein il scussal sin clavella ed ir per siu fatg*» (39) «*sco autras fan*» (40). Il text di – probabel senza ch'el vegli – ch'ina morala che empermetti la ventira sut la cundiziun ch'ins tagli naven in toc dalla veta, sappi buca far ventireivels, gie seigi ina manzegna, gest perquei ch'ella empermetta quei ch'ella sa buca dar. El para da trer la conclusiun che l'empermischun dalla ventira seigi in'empermischun che sappi in summa buca vegnir ademplida. Perquei fa el era buca l'emprova da sedumandar – silmeins teoreticamein – tgei implicaziuns ch'ei detti denter morala e ventira, e sch'ei seigi buca gest il corset internalisau d'ina morala jastra che pudessi esser responsabla per la resignaziun, la depressiun e la sventira. Il text sbozzescha mo cuortamein ina via da liberaziun pussevla per disqualificar ella immediat sco fuggia: pender il scussal sin clavella ed ir per siu fatg (39, 40).

Leu nua che *tegn e segirtad* ein las valurs fundamentalas dalla veta, leu nua ch'ins ha permanentamein tema ch'il cor savessi dar «*ord il tact*», leu dat ei era buca spazi aviert, nua che quella veta savess empruar da construir sias atgnas leschas. Il prezi da quella segirtad ei il fatg che la veta vegn buca da formular e francar sias atgnas leschas internas e vegn annullada constantamein. La persuna resta aschia ordeifer la totalitad dalla veta e per consequenza adina alla tscherca dalla mesadad che maunca. Che quella tscherca permanenta ei buca la megliera premissa per davenstar ventireivels ei palpabel.

Il corset, dil qual jeu hai plidau, ei per inagada il corset moral dalla femna dil raquent, d'ina femna fictiva. Mo ei tenta mei da volver era cheu

il moni. Sch'il mund material ei teila da funs per ina realitad interna, «imaginaziun» el senn etimologic dil plaid, lu eis ei da supponer che era la femna sezza seigi mo «imaginaziun», corrispundi en negins graus – ni forsa mo accidentals – ad ina persuna concreta, descretta digl autur. En quei cass fuss il corset moral dalla femna en sesez il corset moral digl autur sez, la femna ina expressiun materialisada per ina structura psichica digl autur. Quei stimulass da leger il raquent entir sco metafra totala. Quella lectura savess esser en definitiva mo psicanalitica e per quella sun jeu ni clamaus ni cumpetents. Mo ei caztga tuttina da far attents ch'igl umbrival, il vel, zuppenta era el lungatg dalla subschientscha la niuadad. Ord quella vesta daventa era il gèst, descrets en l'emprema construcziun dil «Scussal», in gèst ordvart significativ: «*Negin'olma da carstgaun ha viu ch'ella ha muentau ils umbrivals.*» E sche enzatgi, ultra digl autur che vesa naturalmein tut, vess viu? «*En mintga cass vess negin schau dar el tgau da dumandar ella pertgei,*» manegia igl autur. Mo jeu hai il tenti, e forsa era vus, che sufla ellas ureglias da tschentar gest quella damonda: Pertgei ha ella muentau ils umbrivals? La risposta dat il text entir ed entratgs: Gest per schar dar in'egliada sin enzatgei ch'ins zuppenta immediat *decentamein*; gest per svelar il niu ch'ins fa sco da dar cavegl da vuler cuvierer *innocentamein*.

Nus stein cheu davon quei ch'jeu hai numnau en in auter liug «plidentar e cuschentar problems».

Il text ch'ei «*ranvers, serraus ed endinaus*» – sco igl autur di da siu stil en Lit. 3, 170 – cu ei va per exprimer conflicts interns e morals, mo paterlus, fetg paterlus e minuzius els detagls materials, envida directamein d'articular da manedel la realitad plidentada e cuschentada.

Jeu schess ch'il nuschegl dil messadi poetic dil «*Scussal*» seigi – simplifiaus – il suandont: Las maclas dalla *sensualitad* sil scussal da quaders dalla *moral*a cun sia tschenta da *penetienzia* ed il nuv dalla *snegaziun e mortificaziun* da sesez selaian buca zuppentar e cuschentar diltut. Quei nuschegl ei pachetaus en ina crosta ualti dira da metafras e construcziuns mettas. Jeu capeschel ch'igl ei buca gest al gust da mintgin da smaccar e guder da quellus nuschs.

Era per Vic HENDRY vala quei che PROUST di en in liug: «*L'effort de ne pas exposer les choses, telles qu'il savait ch'elles étaient faites.*» Mo per HENDRY stuess ins variar e dir: «*Il sforz da buca presentar las realitads internas sco quei ch'el sa ch'ellas ein fatgas.*»

«*In da mes pli gronds inimitgs ei la metafra stada*», di igl autur en siu concept «Miu stil ed jeu» (Lit. 3, 172). La metafra ei buca stada per HEN-

DRY in inimitg da cumbatter, sco quei che la construcziun schess supponer, mobein in' amitga da gudignar e posseder. Da quei cumbat per il damogn dalla metafra plaida igl autur en in auter liug il suandont: «*Sche jeu descrivel tscheu e leu in detagl precisamein e sesprovel da cavigliar metaforicamein (gartegia tuttaviva buca adina, jeu sai), vai jeu meinsvart il peter pir da curclar il dinamit dalla emoziun . . .*» (Lit. 3, 177). Sriver ei pia per el cumbatter l'emoziun cun il detagl material e la metafra. Co quei funcziunescha havein nus viu el «*Scussal*».

La gronda part dalla energia emoziunala e creativa sbucca directamein en la metaforisaziun. Mo per che quella sappi vegnir canalisada leu cumpleinamein, sto ella vegnir bloccada en in auter liug: sil nivel dalla comunicaziun concreta intellectuala. Il fatg ch' ils texts piteschan d'ina ruttadira cuntinuada en la textura dalla comunicaziun concreta, d'in cuntinuau empunir novs fils d'informaziun, ei nunsurveseivels e stat en stretga relaziun cun l'obsessiun metaforica. Sco exempel citeschel jeu in passadi ord «*Miu stil ed jeu*» che illustrescha fetg accurat quei ch' jeu manegel: «*Sil plattiu da Maunsut han ins dersch en, dalla biala entschatta enneu. Senza dumandar mei, schebein jeu seigi cuntents. Ni ils uauls ni mes cudischs ni mes vischins ni mes schendradars han giu la finala da dir in plaid el capetel. Dalurenneu vai jeu la tezla*» (Lit. 3, 170). Igl ei buca clar da tgei ch' igl autur plaida exactamein, el refusa semplamein da precisar tgei ch' ins ha dersch en, da tgei capetel ch' ei setracta, e tgei tezla ch' el porta. Quei tip da construcziuns che ein fetg frequentas tier HENDRY hai jeu numnau sisur construcziuns mettas. Jeu supponel ch' igl autur manegi era quellas cu el di da siu stil ch' el seigi «*ranvers, serraus ed endinaus*» e ch' el cali «*meinsvart cun sia epistla en in liug nua ch' ins savess aunc dir in tschuat*» (Lit. 3, 177).

Retener l'informaziun sil plaun intellectual d'ina vart e metaforisar il conflict sentimental da l'otra vart, quei va maun en maun ed ei in dils tratgs fundamentals dils raquens da HENDRY. Las raschuns da quei proceder semuossan el «*Scussal*»: verdads cun in scamond da s'articular cattan aschia ina via da tuttina vegnir plidentadas. Sriver serevela cheu sco igl art da buca stuer numnar las caussas pil num. Tgei implicaziuns che quei ha, exprima U.G.G. DERUNGS fetg accurat en sia recensiu da «*Passidas*» en la Lit. 5, 10–110.

La metafra ei in reflex dall'experientscha digl autur. Il text litterar ei il resultat d'in process creativ denter experientscha ed imaginaziun, buca ina descripziun schurnalistica, ina sempla reportascha dall'experientscha. Iso CAMARTIN exprima quei aschia en siu artechel *Sriver «jeu»* (Lit. 5,

145): «*Mo la litteratura fuss ina paupra causa sche ella fuss mo in film documentari da quei che schabegia ora el mund. La persunalitad da quel che scriva tuorbla la vesta, el bien cass drezza ella la glisch da siu agen intelletg sin la particla dil mund sut la lenta. Igl ei forsa ina tesa empau provocativa, mo in che scriva sa u sclarir ni tuorblar il mund, schar el sco el ei sa el buc. Dil mument ch'el intervegn cun ses plaids modifichescha el gia . . . El labirint dil scriver anflan ins enzanua quel che scriva, era sche el drova tuts rampins per destruir il fil, cun il qual ins po satiuer el tgunschamein.*»

Ins savess era dir ch'il text litterar seigi ina interpretaziun dall'experientscha. Lu fuss quei che jeu hai fatg cul «*Scussal*» da HENDRY l'interpretaziun dall'interpretaziun d'ina experientscha –jastra! Pli bia buc. E pli bia sa l'aventura dil legger era buca esser che l'emprova da satiuer l'experientscha digl'autur. Quei sa esser ina interpresa divertenta, fadiusa, lungurusa, stimulonta ni spossonta: L'experientscha sezza remplazza ella buc!

Indicaziuns bibliograficas

Davart la metafra

- LITTERATURA 5/1 (1982): *La metafra* [12 artechels teoretics da scripturs romontschs]. Cuera 1982.
 LÜDI, Georges: *Die Metapher als Funktion der Aktualisierung*. Berna 1973. [Cun cumpendi bibliografic].
 HAVERKAMP, Anselm [editur]: *Theorie der Metapher*. Darmstadt 1983. [18 lavurs teoreticas d'impurtonza eminenta per la teoria dalla metafra, naven da 1936–1979. Cun reh cumpendi bibliografic naven da 1873–1981.]

Davart las ovras da Vic Hendry

- COLLENBERG, Baseli: *Materialias per in studi dalla femna tier Vic Hendry*. – En: Lit. 4 (1981), 138–142.
 CORAY, Imelda: *La femna tier Vic Hendry «Batterdegls»*. – En: Lit. 4 (1981), 132–137.
 DERUNGS, U.G.G.: «*Passidas*» (Recensiun). – En: Lit. 5/1 (1982), 104–110.
 GIGER, Felix: «*Batterdegls*» (Recensiun). – En: Lit. 3/2 (1980), 269–272.
 GIGER, Felix: «*Mumma*». *Emprova d'interpretaziun da «Parfum» da L. Hendry*. – En: Novas litteraras, mars 1971, 6–10.
 HENDRY, Vic: *Miu stil ed jeu*. – En: Lit. 3/2 (1980), 170–172.
 HENDRY, Vic: *Miu truc d'uaffens*. – En: Lit. 5/1 (1982), 44–46.
 HENDRY, Vic/GIGER, Felix: *Treis damondas a V.H. en connex cun «Miu stil ed jeu»*. – En: Lit. 3/2 (1980), 173–178.